

Vásárhelyi Bálint Márk

A PÉCELI KÖR ÉS AZ EGYHÁZI EGYESÜLETEK

Az első világháború utáni események komoly kihívások elé állították a Magyar Református Egyházat. A trianoni határok által szétszakított egyház az egész nemzethez és más felekezetekhez hasonlóan kereste a megújulás útját.¹ A megváltozott határok mellett továbbra is jelen voltak azok a folyamatok, amelyek már a 19. században megjelentek az egyházak életében. Ezek egyike a protestáns egyházak laicizálódása volt, ami az egyházi formák kiüresedésével járt együtt. Az iparosodás és az urbanizáció következtében egyre több református szakadt el a hagyományos vallásgyakorlástól.² Így a 20. század első felében működő Magyar Református Egyházat népegyháznak nevezhetjük, mivel tagjai többnyire magyar nemzetiségűek voltak, és így a magyar nép javára törekedtek, valamint az egyháztagok gyermekei a keresztség és a konfirmáció által lehettek egyháztagok.³

A népegyházi struktúrák ellenpontjaként a protestáns felekezetek között, illetve azokon átívelően különböző egyesületek jöttek létre, amelyek többnyire a hanyatlóban lévő lelki életet próbálták feleleveníteni, megpróbálták a vallási életet megújítani, vagy éppen szociális célokat tűztek ki. A belmisszió keretében különböző keresztyén mozgalmak tettek kísérletet a vallási élet megújítására, szembe fordulva a 19. századi liberális teológiával is.⁴

A háború utáni útkeresés egyik nagy hatású mozgalma a *Péceli Kör* volt, ez a mozgalom a *Kálvinista Szemle* olvasói körében indult el. Számukra 1920. május 26–27-én egy konferenciát rendeztek, ahol Forgács Gyula *A magyar református papság új feladatok előtt* címmel tartott előadást, ekkor merült fel a péceli lelkészértekezlet megrendezése, amire augusztus 17–20. között került sor.⁵ Ezen a lelkészértekezleten a *Péceli Program* kiadásával megalakult a *Péceli Kör*, amelynek tagjai elsősorban nem szervezeti megújulást sürgettek, hanem a lelkipásztorok és az

¹ Kiss Réka: Identitásépítés a magyar református sajtóban a XX. század első felében, in: Paál Vince (szerk.): *A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014, 81–98.

² Ua.

³ SÍPOS Ete Álmos: „Kérjétek az aratásnak Urát!” Forgács Gyula (1879–1941), a magyar református belmisszió úttörője, Budapest, KRE-KMTI–Harmat, 2008, 25–26.

⁴ Kiss: *Identitásépítés...*

⁵ MOLNÁR Sándor Károly: *Forgács Gyulától Deme Lászlóig. Dokumentumok a péceli református egyházköziség 20. századi történetéhez*, Budapest, Ráday Gyűjtemény, 2017.

egyháztagok hitének és hivatásának újbóli felébresztését tűzték ki célul,⁶ miközben a magyar református egyház keretén belül kívántak működni.

Jelen tanulmányomban a *Péceli Kör* kapcsolatát szeretném feltárni az egyházi egyesületekkel. A részt vevő lelképásztorok közül többen tagjai voltak a különböző egyesületeknek, és az egyes körök témái, hatásai felfedezhetőek a *Péceli Programban*, illetve a *Kunhegyesi Memorandumban*. Az egyesületek közül a legnagyobbakat, illetve a Péceli Körrel leginkább összefüggésbe hozhatóakat emelem ki, így a presbiteriánus *Skót Missziót*, a liberális megújulást zászlójára tűző *Magyar Protestáns Egyletet*, a *Vasárnapi Iskolai Szövetséget*, a diákokat összefogó *Keresztény Ifjúsági Egyesületet* és a *Magyar Evangéliumi Keresztény Diákmozgalmat*, a belmissziós *Bethánia Egyletet*, a *Kálvin Szövetséget*, valamint az *Országos Református Lelkészeget*. Az egyesületek teljes bemutatására itt nem kerül sor, kifejezetten a Péceli Körrel kapcsolódó vonatkozásokat emeljük ki.

A SKÓT MISSZIÓ

A *Péceli Körre* kétségkívül nagy hatást gyakorolt a *Skót Misszió*: Forgács Gyula, a *Péceli Kör* kiemelkedő alakja 1906 és 1910 között a Skót Misszió hitoktató lelképásztora volt;⁷ James Webster, a misszió korabeli lelképásztora pedig jelen volt a *Péceli Kör* alakuló gyűlésén, a péceli lelkészértekezleten.⁸ A Skót Missziót 1841-ben hozta létre John Duncan, Robert Smith és William Owen Allan,⁹ akik Magyarországon a Skót Szabad Egyház megbízásából először a zsidók között kezdtek evangelizálni.¹⁰ Érdekességgéppen megemlíthetjük, hogy a skót lelkészek azért tudtak letelepedni Budapesten, mert a Lánchidat építő angol és skót mérnököknek és munkásoknak szükségük volt lelképásztorra.¹¹ Az ige hirdető munka hatására 1843-ban családjával együtt megtért Saphir Sándor,¹² és egy évvel később a családhoz tartozó Philip Saphir megalapította a skót missziói iskolát,¹³ amely kezdetben vasárnapi iskolaként, 1846-tól pedig elemi iskolaként működött.¹⁴ Forgács Gyula megállapítása szerint „a skót elemi és polgári iskola az egyetlen iskola hazánkban, ahol a »Biblia«, mint »rendes tantárgy« tanítatik”, mégpedig nem

⁶ LADÁNYI Sándor: *A református egyház (1919–1944)*, in: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*, 2. köt., Szekszárd, Babits Kiadó, 1996–2000, 363–374, 364.

⁷ Sípos: „*Kérjétek az aratásnak Urát!*”, 63.

⁸ A lelkészértekezleten részt vettek teljes névsorát közli: Uo., 246.

⁹ KOVÁCS Ábrahám: *A skót presbiterianizmus hatása Budapesten: a Skót Misszió rövid története*, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*, 2. köt., Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 895–914, 896.

¹⁰ FORGÁCS Gyula: *A belmissio és a cura pastoralis kézikönyve*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1925, 194.

¹¹ Kovács: *A skót presbiterianizmus*, 897.

¹² Forgács: *A belmissio*, 195.

¹³ Kovács: *A skót presbiterianizmus*, 897.

¹⁴ RÉBAY Magdolna: *A Julianna református elemi (általános) iskola*, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten.*, 2. köt., 873–894.

hittanóráként vagy istentiszteletként, hanem a Szentírás helyes megismerésének céljából.¹⁵ A *Kunbgyesi Memorandum* bűnvalló megjegyzésekor – „Jézus Krisztus evangéliumát... nem hirdettük az iskolában”¹⁶ – Forgács és társai előtt ott állhatott modellként ez a skót elemi iskola, ahol nem csak „száraz” hittanóra, hanem bibliai tanítás hangzott el.

Maga a Skót Misszió kezdetben angol nyelven működött, majd németre tértek át.¹⁷ Andrew Moody (aki kisebb megszakítással 1864 és 1904 között volt a Skót Misszió lelkipásztora) idejében kezdték elérni a magyarul beszélő híveket is,¹⁸ de a Misszió teljes „megmagyarosodása” James Webster idején történt meg.¹⁹ A Skót Misszió „a lelki megújulásból induló keresztyén felelősséget hirdette”.²⁰ A lelki megújulás és a keresztyén felelősség előremutatott a Péceli Kör *Kunbgyesi Memorandumára*, ahol ez a megfogalmazás szerepel: „Magyar Református Egyházunk csakis abban az esetben töltheti be misszióját, ha megújul Annak Lelke által, aki mindeneket megújít.”²¹ Jól látható a lelki megújulás és a felelősségvállalás összefüggése mind a Skót Misszió, mind a Péceli Kör gondolatvilágában.

Kovács Ábrahám rámutat, hogy „a Skót Misszió keresztyén református egyházba csak a hitbeli döntés alapján lehetett kerülni. A misszió saját presbiteriánus hitvallását rendkívül komolyan vette, a társadalmi előrehaladás miatt áttérésre s az ezt megelőző hitoktatásra jelentkező zsidók motivációját, vallási álláspontját helytelenítette.”²² Ezzel a népegyházi jelleg ellen küzdöttek. A *Péceli Program* egyik célkitűzése ezzel megegyezett: a református gyülekezet „alapos és bölcs átmenettel megszűnjék a kényszertagok nehézkes tömege lenni és az Isten ígéjének értelmében vett öntudatos tagok önkéntes csatlakozásával létrejött hívő gyülekezetté válják, melynek minden tagja aláveti magát az Isten ígéje és a testvéri közösség felügyelésének”.²³

A Skót Misszió és a Péceli Kör között tehát két hangsúlyos ponton is szoros kapcsolatot fedezhetünk fel: a lelki megújulás és a keresztyén szolgálat egymáshoz kötődését, valamint a „kényszertagok” helyett az öntudatos, hitvalló gyülekezeti tagok csatlakozását. A népegyházasodásra, a vallástalanodásra mindkét kör a hitvallásos, református identitás megerősítésével kívánt válaszolni.

¹⁵ Forgács: *A belmissio*, 259.

¹⁶ *Kunbgyesi Memorandum*. Részletekben közli a *Dunántúli Protestáns Lap* 32(1921/37), 146–147; (1921/38), 150–151, (1921/39), 154–155).

¹⁷ Kovács: *A skót presbiterianizmus*, 898.

¹⁸ Kovács Ábrahám: A magyarországi vasárnapi iskolai mozgalom kialakulása és szervezeti megerősödése, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 2. köt., 997–1013, 999–1000.

¹⁹ Forgács: *A belmissio*, 257.

²⁰ Kovács: *A skót presbiterianizmus*, 899.

²¹ *Kunbgyesi Memorandum*.

²² Kovács: *A skót presbiterianizmus*, 906.

²³ *Péceli Program*. Reformáció 1(1920), 5–7.

A VÁSÁRNAPI ISKOLAI SZÖVETSÉG

A Vasárnapi Iskolai Szövetség története a Skót Misszióhoz kötődik. Már említettük, hogy a Skót Misszió keretein belül az áttért Saphir család munkássága nyomán megalakult az első vasárnapi, majd elemi iskola. A vasárnapi iskolai mozgalom a Skót Misszióból indult az 1880-as években. Ekkorra a Skót Misszióknak már három vasárnapi iskolája lett: a Hold utcában, Újpesten, valamint a Bethesda-kórházban. Ezek azonban a magyar nyelvű növendékeket még nem érték el.²⁴

Szabó Aladárnak ebben az időben „különösen szívügye lett a Skót Misszióban és a német egyházban már korábban meglévő vasárnapi iskola”, és az 1882/1883-as tanévben Budapesten, később pedig Sárospatakon is megpróbálta megvalósítani ezt az intézményt.²⁵ A vasárnapi iskolai mozgalmat a Keresztyén Ifjúsági Egyesület is támogatta.²⁶ Egy korabeli beszámoló alapján „az első előkészítő óra után a következő vasárnap 3 vasárnapi iskola nyílt meg, mintegy 80 gyermekkel [...] egyik a Mester utcában, másik, a legnagyobb a Stáció utcában, harmadik a Nyul utcában. Nemsokára megalakult a negyedik az Érsek utcában, az ötödik a legkisebb a Medve utcában, s a hatodik a Hermina uti iskolában.”²⁷ Már ekkor felmerült annak az igénye, hogy a vasárnapi iskolák mozgalma „vajha nőné ki magát egy erőteljes keresztyéni szellemtől áthatott társulattá”.²⁸

1903-ban Andrew Moody elnökletével bizottságot alapítottak a vasárnapi iskolák terjesztéséért.²⁹ 1904-ben megalakult a budapesti Vasárnapi Iskolai Szövetség,³⁰ amely 1909-től kezdve országos szövetséggé formálódott,³¹ és a kormány is jóváhagyta alapszabályát.³²

A vasárnapi iskola jellemzőit Forgács Gyula kiváló missziói értékűeknek jellemzi, a következő vonásokat kiemelve: „az a tény, hogy a gyermek [...] nem osztályzatért tanul, [...] a gyermek lelkében bizalmat ébreszt [...] A gyermekek és szülők önkéntelenül észre veszik, hogy a bibliának, a Krisztus váltásának valami nagyon fontos dolognak kell lennie.” Emellett hangsúlyozza, hogy a gyermeket „tanítója nemcsak tanítja, hanem törődik is vele és szereti is őt”, ami bizalmas beszélgetésekben, családlátogatásban, közös programokban nyilvánul meg.³³

A vasárnapi iskolák megszervezését a Péceli Kör tagjai „életbevágó” jelentőségűnek látták: „ott pedig, ahol egyházunk jövője készül, az *iskolában*, a legna-

²⁴ Kovács: *A magyarországi vasárnapi mozgalom*, 998–1000.

²⁵ KÓSA László: Szabó Aladár és az Új Óramutató, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 511–522, 513.

²⁶ Kovács: *A magyarországi vasárnapi mozgalom*, 1007.

²⁷ Jelentés a budapesti magyar vasárnapi iskolákról, *Protestáns Egyházi Iskolai Lap* 27(1884/21), 670–675.

²⁸ Ua.

²⁹ Forgács: *A belmissio*, 266.

³⁰ Kovács: *A magyarországi vasárnapi mozgalom... 1009*.

³¹ Uo., 1011.

³² Forgács: *A belmissio*, 266.

³³ Uo., 430.

gyobb áldozatok árán megszerkesztett vezér- és kézikönyveknek kell szabályozniok a vallásos oktatást és nevelést [...] Sőt a presbiterek és buzgó egyháztagok szervezett csapatait kell beállítani a vasárnapi iskolai, a serdülő és ifjúság között sürgősen megindítandó evangélizáló munkába.”³⁴

A KERESZTYÉN IFJÚSÁGI EGYESÜLET

A Keresztyén Ifjúsági Egyesület (továbbiakban KIE) története Magyarországon 1883-ban kezdődött, amikor Charles Fermaud, a Young Men’s Christian Association (YMCA) titkára előadásokat tartott hazánkban,³⁵ mégpedig többek között Budapesten és Debrecenben a keresztyén ifjúsági egyesületek áldásairól.³⁶ A mozgalom elnöke Szilassy Aladár lett,³⁷ és lényegében a budapesti teológián Szabó Aladár körül létrejött ébredési körből alakult ki: az ide csatlakozó diákok gyakorlatilag ugyanazok voltak, mint akik a vasárnapi iskolai mozgalomban is részt vettek.³⁸

Ebben az évben megalakul a budapesti KIE, és annak alapszabályát felterjesztették a minisztérium elé jóváhagyásra, ami azonban nem történt meg, mert a hatóságok „a keresztyén szó mögött antiszemitizmust gyanítanak”.³⁹ Az elutasítás oka ugyanakkor Fermaud szerint az, hogy az osztrák katolikus hatóságok mindenáron meg akarták akadályozni a különféle protestáns egyesületek létrejöttét.⁴⁰ Később, 1892-ben újra megpróbálták elfogadtatni az alapszabályt, és ekkor Református Ifjúsági Egyesület néven hivatalosan is megalakult a szervezet.⁴¹ A mozgalom célkitűzése a belmissziós ébresztő munka végzése volt, mégpedig különösen is a diákok között,⁴² valamint a fiatalok testi, szellemi és lelki fejlesztése, illetve feléjük szociális szolgálat végzése.⁴³ A belmissziói munka végzése a következő szakaszban bemutatott Magyar Evangéliumi Diákszövetségben is továbböröklődött, és innen jutott el a Péceli Kör gondolatvilágába is.

³⁴ *Kumbegeyi Memorandum.*

³⁵ STEUER, Kenneth: *Pursuit of an Unparalleled Opportunity. The American YMCA and Prisoner of War Diplomacy among the Central Power Nations during World War I. 1914–1923*, New York, Columbia University Press, 2009, <http://www.gutenberg-e.org/steuer/> (Letöltés: 2023. január 19.)

³⁶ KOCZOGH András: *A budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület története*, Budapest, KIE, 1929, 10.

³⁷ Kovács: *A magyarországi vasárnapi mozgalom*, 1007.

³⁸ KOVÁCS Ábrahám: A budapesti református belmisszió központja. A Németajkú Ev. Ref. Leányegyház rövid története (1859–1912), *Egyháztörténeti Szemle* 17(2016/3), 3–24.

³⁹ KISS Sándor: *Ifjúsági munka a Magyar Református Egyházban*, Budapest, 1941, 196.

⁴⁰ KOVÁCS Bálint: A Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), in: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 1993, 56–83, 60.

⁴¹ Kocogh: *A budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület története*, 11.

⁴² Kovács: *A Keresztyén Ifjúsági Egyesület*, 59.

⁴³ DOBOS László Gábor: Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon (1883–1953), *Confessio* 14(1990/4), 23–30.

A MAGYAR EVANGÉLIUMI DIÁKSZÖVETSÉG

A Magyar Evangéliumi Diákszövetség (továbbiakban MEKDSz) a KIE-hez hasonlóan az angol YMCA mintájára jött létre a 20. század elején. 1901-től kezdve egyes egyetemeken, főiskolákon Bethlen Gábor Köröket alakítottak: 1901-ben Budapesten, egy év múlva Kolozsváron, ismét egy év múlva pedig Debrecenben. Ezek a körök önállóak voltak, nem volt közös alapszabályuk.⁴⁴ Olyan özszejeveteleknek tekinthetőek, amelyek vallásos, tudományos és kulturális oldallal is rendelkeztek. Páll szerint „Vallásosságuk megmaradt a szokványos, liberálisan idealista, vallástörténeti és értékefilozófiai keretek között”.⁴⁵ 1904-ben a magyar protestáns főiskolákon Maclean indiai misszionárius tartott előadásokat, és „azzal a határozott fölhívással fordult a diákokhoz, hogy alakítsanak nemzeti szövetséget”, ami meg is történt Szilassy Aladár elnöksége alatt.⁴⁶ 1907 nyarán Forgács Gyula titkár megszervezte a visegrádi konferenciát.⁴⁷ A MEKDSz innen számítja saját történetét:⁴⁸ magán a gyűlésen csak tíz fő jelent meg, ezért „a visegrádi gyűlés kimondta, hogy a MEKDSz munkáját előlről kezdi. Eltekint a szervezettől és arra helyezi a súlyt, hogy a diákokat egyenként nyerje meg Krisztusnak.”⁴⁹ 1909-ben John Mott, a világszövetség főtitkára meglátogatta a magyar diákokat, előadásokat tartott, és ezzel nagyobb mértékben is megindulhatott a szövetség munkája.⁵⁰ Később, 1925-ben a MEKDSz felvette a *Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége*, röviden *Pro Christo* nevet, valamint felekezeti csoportokat is létrehozott a mozgalmon belül.⁵¹ Az SDG-vel, valamint a Bethlen Gábor Körökkel együtt pedig 1921-ben létrehozták az Országos Magyar Protestáns Diákszövetséget (OMPDSz) a protestáns fiatalok összefogása érdekében.⁵² Ez a szövetség főként könyvkiadással foglalkozott, ugyanakkor konferenciákat is szerveztek a diákok számára.⁵³ A Magyar Evangéliumi Diákszövetség sok ponton kapcsolódott a Péceli Körhöz. Az 1904-ben megszervezett szövetség titkárává választotta Forgács Gyulát.⁵⁴ A magyar szövetséget James Webster és dr. Pruzsinszky Pál képviselte a világszövetség hol-

⁴⁴ PÁLL László: Bethlen Gábor Körök. Országos Magyar Protestáns Diákszövetség. Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, in: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon*, Budapest, Magyarországi Református Egyház, 1993, 100–113, 100–101.

⁴⁵ Uo., 101.

⁴⁶ Forgács: *A belmissio*, 280.

⁴⁷ Uo., 281.

⁴⁸ GYÖRFFY Eszter: A református egyetemi és főiskolai gyülekezet története, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 467–479, 467.

⁴⁹ Forgács: *A belmissio*, 281.

⁵⁰ Györffy: *A református egyetemi és főiskolai gyülekezet története*, 467.

⁵¹ GYÖRFFY Eszter: *A magyar református egyetemi misszió története, helyzete, különös tekintettel a budapesti református egyetemi és főiskolai gyülekezetre*, Doktori disszertáció, Budapest, 2013, 43.

⁵² Páll: *Bethlen Gábor Körök*, 103.

⁵³ ÖRSI Julianna: Törekvések a Magyar Református Egyház szellemi megújulására, *Létiünk* (2017/4), 43–58.

⁵⁴ Forgács: *A belmissio*, 281.

landiai világgyűlésén.⁵⁵ később ifj. Victor Jánost választották meg utazótitkárul.⁵⁶ A MEKDSz Diákok házának és az Erő kiadvállalatnak pedig Deme László református lelkész lett az igazgatója.⁵⁷ De ennek a mozgalomnak a tagja volt Szabó Imre⁵⁸ csakúgy, mint Bereczky Albert is.⁵⁹ Ezek a személyek mindannyian szerepeltek a *Péceli Program* aláírói között.

Ugyanakkor a két mozgalmat nemcsak egyes személyek kötötték össze, hanem eszmei síkon is láthatunk kapcsolatot. A mozgalom középpontjában a bibliatanulmányozás állt,⁶⁰ olyannyira, hogy a kezdeti mozgalom az egyes diákvárosokban létrehozott bibliaolvasó körökből alakult ki.⁶¹ Fontosnak tartották ugyanakkor az evangelizációk szervezését, aminek középpontjában a Jézussal való személyes kapcsolat kialakítása állt, valamint sok kiadványuk is megjelent,⁶² amelyek közül a *Diákvilág*ot érdemes megemlíteni.⁶³ Az evangelizáció és a bibliaismeret fiatalok közti előmozdítása a Péceli Kör számára is fontos gondolat volt. Viszont amíg a MEKDSz egyháztól független mozgalom volt, a *Kunbgyesi Memorandum*ban az egyházhoz kötődő evangelizáló, belmissziói munkát kívántak felállítani: „a presbiterek és buzgó egyháztagek szervezett csapatait kell beállítani a vasárnapi iskolai, a serdülő és ifjuság között sürgősen megindítandó evangelizáló munkába.”⁶⁴ Úgy látták, a „kényszertagság”, a népegyháziasság akkor válhat hitvalló egyháztaggá, ha a gyülekezet tagjai állnak be a fiatalok közti szolgálatba.

A BETHÁNIA EGYESÜLET

A belmisszió kiemelkedő szövetsége volt a Bethánia Egyesület, amely szintén szoros kapcsolatban állt a Péceli Kör mozgalmával. A *Péceli Program*, valamint a *Kunbgyesi Memorandum* aláírói között több bethániást is találhatunk. Ezek név szerint: Forgács Gyula, Bogdán Gyula, Nagy István, Vargha Tamás, ifj. Victor János, Takaró Géza, Csia Sándor.⁶⁵ A Bethánia alapítója és első elnöke Szabó Aladár volt,⁶⁶ aki 1903-ban hozta létre ezt a szövetséget a bostoni Christian Endeavor Society

⁵⁵ Ua.

⁵⁶ Uo., 283.

⁵⁷ Uo., 286.

⁵⁸ NAGY Zsombor: *Szabó Imre, a budapesti református egyházmegye megszervezője és első esperese*, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 580–589.

⁵⁹ KISS Réka: *Bereczky Albert lelkipásztori, püspöki működése*, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 1. köt., 600–620.; Bereczkynek az ébredési mozgalommal való korai kapcsolataihoz l.: LANYI, Gabor J.: *Bishop Albert Bereczky (1893–1966) and the Revival Movement: Albert Bereczky's Conversion*, *Perichoresis* 19(2021/1), 91–100.

⁶⁰ Kiss: *Ifjúsági munka a Magyar Református Egyházban*, 60.

⁶¹ Dobos: *Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon*.

⁶² Páll: *Bethlen Gábor Körök*, 108.

⁶³ Forgács: *A belmissio*, 285.

⁶⁴ *Kunbgyesi Memorandum*.

⁶⁵ A közös névsort a *Kunbgyesi Memorandum* és a *Péceli Program* aláíróiból, valamint Forgács: *A belmissio* c. könyvének 286–292. oldalain olvasható nevekből állítottam össze.

⁶⁶ Kósa: *Szabó Aladár és az Új Óramutató*, 519.

mintájára.⁶⁷ Alapszabálya szerint „az egylet célja a keresztyén könyörülő szeretet gyakorlása és a keresztyén élet felvirágoztatása”,⁶⁸ aminek céljából „felolvasások és vallásos összejövetelek” tartandóak.⁶⁹ Fontos kiemelni, hogy csak az lehetett az egyesület rendes vagy rendkívüli tagja, aki „a Jézus Krisztust Megváltójának tartja s az Üdvözítő parancsolatainak teljesítésére komolyan törekszik”,⁷⁰ a tagok pedig kötelesek voltak „örkődni, hogy az egylet komoly és határozott keresztyén szellemenben vezetessék”.⁷¹ Ezzel az egyesületen belül egyfajta keresztyén fegyelmet próbáltak gyakorolni.

Az Alapszabályból is látható, hogy az egyesület a belmissziói mozgalmat kívánta felkarolni, és ehhez mértén mély, bensőséges vallásos szellem jellemezte, törekedtek az evangelizációk megszervezésére, valamint az aktív hitélet gyakorlására.⁷² Mindezekből kitűnik, hogy a Bethániát nem csupán személyi szálak kötötték a Péceli Körhöz, hanem a Péceli Kör innen is merít gondolatokat: szinte ugyanez a megfogalmazás köszön vissza a *Kunbégyesi Memorandum*ban, ahol a hitvalló egyháztagságra utalva azt a megállapítást teszik, hogy „az a »gyülekezet«, amely élni akar [...] csakis Krisztusban hívő, a jóra igyekező minden áldozatra kész emberekből állhat”.⁷³ A *Kunbégyesi Memorandum* az egyházfegyelem kérdésében is egyetértésben állt a Bethánia Egyesülettel, amikor a rendes egyháztagokat úgy jellemzi, mint akik a „testvéries fegyelem körébe eső gyülekezeti tagok”.⁷⁴

A MAGYARORSZÁGI PROTESTÁNS EGYLET

Az eddigiek közül némileg kivételt képez a Magyarországi Protestáns Egylet, amely nem belmissziói mozgalom, hanem lényegében a liberális teológia szervezett felépése.⁷⁵ Azért kell mégis megemlítenünk ebben az áttekintésben, mert ez az egyesület is az egyház megújulását kereste. Az egyik törekvésük az autonóm, államtól független egyházkormányzat, egyházzervezet kialakítása volt.⁷⁶ Ez az a gondolat, amely rokonságba állítja a Péceli Körrrel, hiszen a *Kunbégyesi Memorandum* így fogalmaz: „súlyos veszedelmet látunk abban, ha Egyházunk anyagi létének biztosítékát első sorban a külső, politikai változások esélyeinek bizonytalan talaján nyugvó segélyekben keresné és elhanyagolná [...] Egyházunk buzgó tagjainak [...] áldozatkészségét.”⁷⁷ A Magyarországi Protestáns Egylet tagjai „a valláserkölcsei életnek

⁶⁷ Forgács: *A belmissio*, 287.

⁶⁸ *A Bethánia-egylet alapszabályai*, 1903. 2. §.

⁶⁹ Uo., 3. §.

⁷⁰ Uo., 4. §.

⁷¹ Uo., 5. §.

⁷² KÓSA László: Az egyesületek a budapesti reformátusság életében, in: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten*, 2. köt., 1077–1117, 1085.

⁷³ *Kunbégyesi Memorandum*.

⁷⁴ Ua.

⁷⁵ Kósa: *Az egyesületek a budapesti reformátusság életében*, 1081.

⁷⁶ Ua.

⁷⁷ *Kunbégyesi Memorandum*.

Jézus szellemében és az összes művelődéssel összhangzásban való megújulására törekszenek”, de ebből kimarad a Krisztussal való élő közösség, amely a belmissziói szervezetek fontos ismertetőjele.⁷⁸ Szintén fontosnak látják a lelkipásztorok utánpótlásának megoldását, valamint a missziót, de mindezt racionalista alapon, a hit evangéliumi erejének mellőzésével.⁷⁹ A lelkipásztori képzés reformját a *Kunbегyesi Memorandum* is szükségesnek látja, de az erkölcsi megújulás helyett kizárólag azt tartották helyes elvnek, ha a lelkipásztor olyan ember, „aki bizonyosságot tett már keresztyén életéről és Református Egyházunkhoz való hűségéről”.

A KÁLVIN SZÖVETSÉG

A Kálvin Szövetség a Magyarországi Protestáns Egylet lapját, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapot* adta ki megalakulásától, 1908-tól kezdve. A szervezet „szorosan kapcsolódott a történelmi kálvinizmus irányzatához”, és úgy tekinthetünk rá, mint ami a liberális teológia és a történelmi kálvinizmus összekötő láncszeme.⁸⁰ A Kálvin Szövetség célkitűzését a következőképpen fogalmazták meg: „a magyar kálvinista (református) egyház híveit – a szociális érzék fejlesztése és a vallásosság megerősítése által – a társadalmi bajok felderítése, megelőzése és orvoslása végett egyesíteni”, valamint ezeket a híveket „társadalmi munkákra... előkészíteni, kiképezni, nevelni és rábírní”.⁸¹ Forgács Gyula rámutatott, hogy míg az evangéliumi egyesületek „főképp az egyén lelkével törődnek”, a Kálvin Szövetség munkája során „az egyéneket buzdítja társadalmi életük helyes és evangéliumi hasznosítására”.⁸² Forgács volt a szövetség lelkészi alelnöke, és a lelkészi jegyző, Szinok Zoltán⁸³ szintén megtalálható a *Péceli Program* aláíróinak névsorában.

Noha a Péceli Kör elsősorban nem a társadalmi élet átformálására törekedett, a *Kunbегyesi Memorandum* mégis röviden utal arra, hogy a magyar társadalom számára is hasznos lenne az egyház megújulása: „Magyar Hazánk sóvárogva várja a Krisztus evangéliumának a múltban dicső letéteményesét [...] és annak áldásos munkáját.”⁸⁴

AZ ORSZÁGOS REFORMÁTUS LELKÉSZEGYESÜLET

Az Országos Református Lelkészegyesület (továbbiakban ORLE) 1907-ben alakult Baltazar Dezső elnökle alatt. Az egyesület egyháztársadalmi célokat tűzött ki: a lelkészek érdekvédelmét hivatott képviselni, ugyanakkor a belmissziót is fel-

⁷⁸ Forgács: *A belmissio*, 200.

⁷⁹ Uo., 202.

⁸⁰ KOVÁCS György: *Kapitalizmuskép a magyar protestáns gazdaságetika tükrében*. *Gazdaságetika* 2013/6.

⁸¹ *A Kálvin-Szövetség alapszabályai*, 3. §.

⁸² Forgács: *A belmissio*, 303.

⁸³ Ua.

⁸⁴ *Kunbегyesi Memorandum*.

adatának tekintette,⁸⁵ mégpedig a lelkipásztor munkaköréhez kötve.⁸⁶ A kálvinizmust a nemzeti kultúrával akarták összekapcsolni:⁸⁷ a céljuk a kálvinista identitás felébresztése, valamint az evangéliumnak az egyházban való érvényesülése volt.⁸⁸ Az egyházi élet erkölcsi és anyagi romlását is az evangélium hirdetésével akarták orvosolni.⁸⁹ Kívánatosnak tartották ugyanakkor az egyház és az állam függetlenségét:⁹⁰ megjelent az „önsegély”, az autonómia gondolata.⁹¹ Emellett előadásorozatokat szerveztek lelkipásztoroknak, és könyvkiadó vállalatot is létrehoztak.⁹²

Az ORLE és a Péceli Kör a közös személyek (Takaró Géza, Kováts J. István, Biberauer Richárd, Uray Sándor stb.) mellett közös célkitűzéseket és problémamegoldási javaslatokat is adtak. A belmissziót az ORLE egyházépítő munkának tekintette csakúgy, mint a Péceli Kör, és a lelkipásztornak komoly feladatot szántak ebben a szolgálatban. A Péceli Kör ugyanakkor továbbmegy abban, hogy egyértelművé teszi: a presbiterek és egyéb egyháztagok feladata is részt venni a missziói munkában: „Multhatatlanul szükség van arra, hogy tanáraink, tanítónk, presbitereink és buzgó egyháztagjaink [...] a gyülekezeti munka teljesítésében a lelkipásztoroknak segítségére lehessenek.”⁹³

A SOLI DEO GLORIA SZÖVETSÉG

Ki kell térnünk röviden a Soli Deo Gloria Szövetségre (továbbiakban SDG) is, amely nem a Péceli Kör előzménye, azonban néhány ponton egybeesik annak programjával. Az SDG teológusszövetségként jött létre 1921-ben, hivatalos alakuló gyűlésüket pedig 1923-ban tartották.⁹⁴ Az alakuló gyűlésre Forgács Gyula *Lelki Próba* c. könyvecskéje nagy hatást gyakorolt.⁹⁵ Az egyházi megújulást konfesszionális módon képzelték el.⁹⁶ A céljuk a református identitás, világnézet és erkölcs propagálása volt,⁹⁷ továbbá az is, hogy a gyülekezetekben istenfélő lelkipásztorok szolgáljanak. Így fogalmaztak: „csak az lehet igazi lelkipásztor, aki találkozott lélekben Jézus Krisztussal, mint az ő személyes Megváltójával és aki élő összeköttetésben van az Örökkévaló

⁸⁵ Kósa: *Az egyesületek a budapesti reformátusság életében*, 1088.

⁸⁶ Forgács: *A belmisszió...* 307.

⁸⁷ CSOHÁNY János: Református reformprogram. Országos Református Lelkészegyesület, 1918–1925, *História* 13(1991/5–6), 10–12.

⁸⁸ Forgács: *A belmisszió*, 304.

⁸⁹ Ua.

⁹⁰ Csohány: *Református reformprogram*.

⁹¹ Forgács: *A belmisszió*, 304.

⁹² Uo., 305.

⁹³ *Kunbgyesi Memorandum*.

⁹⁴ Dobos: *Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon*.

⁹⁵ DENKE Gergely: A Soli Deo Gloria Szövetség (SDG) megalakulása és belső élete, in: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon*, 145–233, 146.

⁹⁶ Kósa: *Az egyesületek a budapesti reformátusság életében*, 1089.

⁹⁷ Dobos: *Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon*.

Istennel.”⁹⁸ Fontosnak tartották a keresztyén szolgáló életet, valamint az ígéhez és a hitvallásokhoz való ragaszkodást.⁹⁹ Miközben az SDG elsősorban a diákok között jött létre (és ilyen értelemben tekinthető a KIE, majd pedig a MEKDSz után egy újabb generáció diákszövetségének), célkitűzései nagyon hasonlítottak a Péceli Kör céljaihoz. A *Kunhegyesi Memorandum* is az evangélium szolgálatában álló lelkipásztorokat és presbitereket szeretett volna látni a gyülekezetekben, és az SDG is arra törekedett, hogy „tagjai mint presbiterek, illetve lelkészek a Magyar Református Egyháznak hűséges és öntudatos munkásai legyenek”.¹⁰⁰

KONKLÚZIÓ

A fenti egyesületeket megvizsgálva elmondhatjuk, hogy a Péceli Kör nem olyan gondolatokat hozott elő, amelyek radikálisan eltértek a korábbi útkereséstől. Ebben a körben lényegében a különböző belmissziói egyesületek tagjai gyűltek össze, és olyan megállapításokat tettek, amelyeket korábban egy vagy több mozgalom is zászlójjára tűzött.

Mindenképpen újdonságnak kell azonban tekintenünk a Péceli Kör esetében, hogy a belmissziói egyesületektől eltérően egyértelműen a Magyarországi Református Egyház szervezetén belül, hitvallásos módon képzelte el a megújulás lehetőségét. Ebben minden bizonnyal nagy szerepet játszott, hogy itt elsősorban nem teológiai hallgatók vagy más egyetemek diákjai gyűltek össze, hanem református lelkipásztorok, akik gyülekezeteikben és azok által szeretnék volna elvégezni az evangéliumi, belmissziói munkát.¹⁰¹

⁹⁸ Idézi: Denke: *A Soli Deo Gloria Szövetség*, 146–147.

⁹⁹ Denke: *A Soli Deo Gloria Szövetség*, 149.

¹⁰⁰ Forgács: *A belmissio...* 321.

¹⁰¹ A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3-II-KRE-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

ABSTRACT

Márk Bálint Vásárhelyi: The Pécel Circle and the Religious Associations

After World War I, the Hungarian Reformed Church had to redefine her identity and find the ways of her survival and renewal. This process began in the 19th century already, mainly in the sphere of different associations. The inner mission wanted to change the church model from folk church to confessional church, and tried to revitalize not only the church, but also the lives of the church members according to the gospel of Christ. The Pécel Circle fits into this line of movements. This study explores the personal, mental and spiritual connections between the Pécel Circle and the main Protestant associations and movements.

Keywords: Pécel Circle, church associations, home missions, protestant revival